

George Joseph Stigler (1911 – 1991)

Ztělesňoval kombinaci teoretika a empirického analytika, který systematicky budoval mosty mezi teorií a fakty kdykoli viděl mezi teorií a realitou nesoulad. Vycházel z toho, že hlavním úkolem ekonomie je poskytnout všeobecné pochopení událostí v reálném světě s tím, že všechny teorie a techniky musejí být nástrojem řešení tohoto úkolu. Prostřednictvím standardní ekonomické analýzy a nástrojů dokázal vysvětlit např. chování kartelů, regulátorů trhu nebo pořizování informací.

George Stigler se narodil v roce 1911 v Rentonu, což je předměstí Seattlu. Byl jedináčkem v rodině přistěhovalců ze střední Evropy. Otec dorazil do Spojených států z Bavorska a maminka z Rakouska-Uherska. V nové vlasti pan otec vydělával na chléb svůj vezdejší jako sládek v pivovaru, maminka byla v domácnosti a vychovávala potomka. Rodinná idylka by nejspíše panovala až do skonání světa, nebýt ušlechtilého záměru skupiny velmi pokrokových paní a slečen, které svůj ušlechtilý záměr navíc velmi energicky prosazovaly. Spojené státy měly být zachráněny od metly lidstva „suchým zákonem“. Hlasy, které varovaly před takovým krokem, byly šmahem označeny za zpátečnické (jako obvykle). Morálně vyspělí jedinci se rozhodli napravit svět bez ohledu na přání napravovaných (jako obvykle). Za účelem nápravy společnosti vymysleli nový zákon (jako obvykle). Zákonodárny sbor se přidal na stranu napravovatelů (jako obvykle). Takže schválil konečné řešení alkoholismu v amerických rodinách a vyhlásil prohibici. Tento pokrokový, chvályhodný a veřejně prospěšný čin měl jeden zásadní následek: pivovarnický sládek Joseph Stigler přišel o práci v pivovaru. Jako uvědomělý a spořádaný občan odmítl vykonávat řemeslo v ilegalitě a začal podnikat v realitách jako developer. Koupil nějakou barabiznu, kterou společně s chotí zrekonstruovali, prodali a šli ruku v ruce k další barabizně, kde celý postup opakovali. Takhle se George Stigler stěhoval kvůli živobytí rodičů nejméně šestnáctkrát, a jak uvidíte dále, tak v tom v dospělosti pokračoval v míře neztenčené.

Jenom pro úplnost dodám další (naprosto nepodstatné) důsledky zavedení prohibice. Ty byly opravdu uspokojivé a zcela v souladu s každým pokusem státu občanům napravit morálku: hned druhý den po zavedení prohibice začali chlastat také jedinci, kteří ještě včera netušili, kolik stojí láhev piva. Prohibice měla také blahodárny vliv na rozkvět multikulturní občanské společnosti. Zvláště historické spojení Charlese Luckyho Luciana s Meyerem Lanskyem je učebnicovým příkladem nevídaných a dojemných úspěchů, kterých lze podobnými cestami dosáhnout.

V takové době George Stigler absolvoval v Seattlu střední školu. Následně přišla doba krizová, kterou strávil studii na Washingtonově universitě a Northwesternské universitě. V roce 1932 se George Stigler přemístil na druhou stranu Spojených států na Chicagskou univerzitu, kde v roce 1938 získal doktorát. V té době se začala na Chicagské univerzitě ustavovat jedna z nejslavnějších ekonomických škol všech dob (to protagonisté pochopitelně zatím netušili). Mezi jeho profesory patřili **Frank Knight** a **Jacob Viner**, kteří si byli charakterově a vědecky podobní stejně, jako si je podobný oheň s vodou. Dokázali se shodnout na obdivu k neoklasické ekonomii (především cenovým teoriím) a odporu k učení J. M. Keynesa. F. Knight byl velmi ovlivněn Rakouskou školou a rezolutně **odmítal testovat** svoje hypotézy **empirickými údaji**. J. Viner **byl** obrovským **zastáncem kvantitativních a empirických metod**. George Stigler studoval u obou pánů. Jestliže měl britský klasik J. S. Mill celoživotní dilema mezi racionalitou a romantismem, tak jeho obrovský obdivovatel George Stigler nesporně neměl dilema. Například naprosto odmítal vžitý názor, že **vnější vlivy** mají nějaký vliv na ekonomické teorie. Trval na tom, že marginalistická revoluce A.

Marshalla rozhodně nebyla důsledkem vnějších podmínek a stejně tak, že J. M. Keynes nevymyslel svoji ekonomii jako reakci na Velkou depresi. Současně **považoval kvantitativní ekonomickou analýzu** za největší revoluci od doby A. Smitha a článkem „**Subsistenční náklady**“ z roku 1945 položil základy **lineárního programování**. V knize „**Teorie cen**“ z roku 1942 (vyšla ještě v pěti dalších vydáních) předvedl mohutnou sílu mikroekonomické analýzy **bez použití** sofistikovaných matematických modelů, aby v roce 1964 v „**Teorii oligopolu**“ obohatil ekonomickou teorii o **zalomenou poptávkovou křivku**, která se stala součástí ekonomických učebnic. Prostě jeho učiteli byli F. Knight a J. Viner. Oba.

Na Chicagské univerzitě se seznámil s naprosto neznámými jedinci, kterými byli např. M. Friedman, Allan Wallis nebo Theodor Schultz (nositel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1979). S prvními dvěma pracoval za 2. světové války v přeslavném a legendárním týmu statistiků na Kolumbijské univerzitě na analýzách zbraňových systémů a statistických metodách kontroly kvality munice. Kromě této válečné zkušenosti je jeho život naplněn skvělou kariérou universitního profesora a výzkumného pracovníka. Nejprve v letech 1936 – 1938 přednášel na Státní koleji v Iowě, v období 1938 – 1946 byl profesorem na univerzitě v Minnesotě. V letech 1941 – 1976 pracoval jako výzkumný pracovník v „Národním úřadu pro ekonomický výzkum“. V letech 1947 – 1958 profesorem na Kolumbijské univerzitě. V roce 1948 si odskočil na melouch do Evropy a přednášel na Londýnské škole ekonomie. Roku 1958 se vrátil na Chicagskou universitu, kde zůstal napořád.

Když se George Stigler zrovna nestěhoval, nevyučoval nebo nebadal, tak psal knihy, učebnice a články. A to tak, že psal velmi usilovně. Z jeho mimořádně rozsáhlého díla se nyní pokusím vysvětlit teorii veřejné regulace, teorii informací a něco z teorie tržních struktur.

Teorie veřejné regulace

Již A. Smith tvrdil, že výrobci jenom intrikují proti spotřebitelům a hledají u státu pomoc, aby jim tyto intriky legalizoval zákonem. Za tím účelem se obracejí na státní úředníky, kteří jsou tady podle takových úvah proto, aby „chránili“ spotřebitele. Ochránáři považují spotřebitele za nesvéprávnou osobu. Kdyby spotřebitel u výrobce **pouze** nenakupoval, tak by nebyl nijak ochráněn. Přejít k jinému výrobci nebo neuskutečněný obchod není podle ochráňatelů dostatečně sofistikovanou metodou, která by odpovídala moderním trendům. Takže je potřeba spotřebitele ochránit tak, že odvětví bude regulováno prostřednictvím regulátora. Regulátor samozřejmě není nějaká neosobní instituce – regulátoři jsou konkrétní lidé, kteří mají svoje zájmy. George Stigler takto rozcupoval představu státu jako odosobnělé instituce. Tím navíc ukázal, že **regulace není "vnějším"** vlivem z nebe spadlým, který slouží ekonomice jako celku, nýbrž dalším „**vnitřním**“ výsledkem samotného ekonomického procesu (F. Knight se směje).

George Stigler tvrdí, že **regulace**, která se zaštiťuje ochranou spotřebitelů, **je** ve skutečnosti **ochranou výrobců před konkurencí**. Po regulaci odvětví nejhlasitěji volají svazy výrobců, profesní komory a odbory. Proč se chovají jako novodobé cechy? Je to přece jednoduchý způsob, jak **prostřednictvím obtížně splnitelných** (nebo úplně nesplnitelných) **podmínek způsobilosti** (odborné a finanční), **ztížit nebo zamezit vstup novým účastníkům**. Aby se pan Vstupující mohl dostat do oboru, tak musí získat certifikát. Za účelem získání certifikátu je povinen složit u pana Cechovního odborné zkoušky. Ke zkouškám se však pan Vstupující může dostavit teprve poté, co získá doporučení od pana Zkušeného, že vykonával praxi po stanovenou dobu. Praxi po stanovenou dobu může získat pouze tak, že ji bude vykonávat

jenom u pana Zkušeného. Pan Zkušený o nezbytnosti uvedeného postupu přesvědčil pana Cechovního, který celé odvětví reguluje. A je vystaráno.

George Stigler takto nazývá situaci „**ovládnutého strážce**“, kdy regulované odvětví může mít z regulace prospěch, pokud ovládne regulátora (osobu či instituci provádějící regulaci). Podle zásady pod svícem je největší tma se jedná o předpisy, které maximalizují užitek a výnosy jedinců, kteří budou prosazované regulaci podléhat. A empirické výsledky regulovaných odvětví např. nyní populárních cukrovarů, to jednoznačně potvrzují (J. Viner se směje).

George Stigler k pochopení tohoto přístupu nabízí úchvatný příklad importních kvót. Proč některá odvětví nepreferují místo nepřímé pomoci v podobě kvót raději přímé dotace do odvětví ve stejné výši? Odpověď je banální. **Při přímé finanční podpoře (dotacích) by se nyní dotování museli o dotace dělit s každým novým příchozím do odvětví.** Tím by příjem každého stávajícího člena klesl. Jestliže byla dotace 100 pro 4 účastníky, tak měl každý účastník příjem 25. Jenže se o dotace přihlásil další účastník, takže se dotace 100 dělí mezi 5 účastníků a každý účastník má příjem 20. Tím každý z původních účastníků přišel zbytečně o 5 tzn. 20% původních příjmů. Hrozná situace. Musí se bojovat o další (dodatečné) dotace pro dalšího příchozího, aby zůstaly původní příjmy zachovány. Jenže to stojí další (dodatečné peníze) s nejistým výsledkem. A pokud se dílo podaří, tak prachy pokaždé doputují se zpožděním.

George Stigler ukazuje, že kvóty fungují preventivně a nepřetržitě pro všechny současné (a potenciální) účastníky v průběhu celého fiskálního roku. A **nevyvolávají nadbytečné úsilí** v podobě nutnosti **dodatečného vyjednávání a tudíž dodatečných tlaků** na výdej prachů. „Ovládnutí strážci“ mají také klid, protože se jim do zavedeného byznysu nevnucují zbytečné změny a není třeba vyzkoušené postupy měnit. Soukromě bych poznamenal, že osvědčený a staletými prověřený slogan „ochrany domácího trhu“ je nesporně vynálezem regulovaných. A kromě toho moc hezky zní. Takový deklarovaný zájem státu v podobě např. ochrany vinařů a následné uvalení dovozních kvót dojmá ochránce pracovních míst a dalších domácích tradic až k slzám. Ve vinařských kruzích (bez pozorných a pozornějších očí) bezpochyby vyvolává salvy hurónského chechotu. Koneckonců ten také končí v slzách, že.

Vůbec nejpikantnějším příkladem „ovládnutého strážce“ jsou tzv. **přírozené monopoly**. George Stigler dokázal, že např. regulace energetiky (elektřiny nebo plynu) **neměla (a nemá) vůbec žádný pozitivní vliv na ceny**. Nebo má snad kdokoli pocit, že ceny energií klesají? Nebo že by snad regulátor podporoval efektivní způsoby výroby energií v zájmu spotřebitele? Nesmyslná výše garantované výkupní ceny energie z „větrníků“ jednoznačně ukazuje, že „ovládnutý strážce“ funguje ukázkově. A vysvětlení takového opatření bylo půvabné: **garantovat investorům „přiměřenou“ návratnost investic!** Skvostné. George Stigler také dokázal, že přeslavná a velebená newyorská „Komise pro cenné papíry“ neměla vůbec žádný vliv na kvalitu veřejně obchodovatelných cenných papírů. Úplnou třešničkou na dortu je vliv antimonopolních úřadů na odhalování kartelových dohod. Až se podaří nějakému antimonopolnímu úřadu odhalit ještě jednu kartelovou dohodu, tak to bude ta první. Učebnicovým příkladem je aktuální aférka, kterou „odhalila“ Evropská komise. Několik věhlasných firem 16 (slovy šestnáct) let mělo uzavřenou kartelovou dohodu, kterou poškozovaly zákazníky. Zákazníci o tom, že jsou poškozováni prostřednictvím kartelové dohody nic netušili. Evropská komise ji odhalila tak, že její existenci jedna z firem nahlásila výměnou za beztrestnost. Kdyby měl George Stigler vymýšlet demonstrativní příklad, tak by určitě na nic lepšího nepřišel.

Ve světle výše uvedeného nejspíše nikoho nepřekvapí, že George Stigler položil triviální otázku: jestliže žádná regulace nedosáhla stanovených cílů, tak proč bylo u všech všudy založeno tolik regulačních institucí?

Teorie „ovládnutého strážce“ je úplně v souladu s legendárním výrokem M. Friedmana: **„Jsem pro trh, nejsem pro obchod“**. Obchodníci přejí svobodný a volný trh výhradně konkurentům, ale sobě nikdy (holky a kluci, „co spolu mluví“ také přejí svobodu sobě a na ostatní kašlou, že ano). George Stigler takto dokázal, že je třeba velmi opatrně přistupovat k očekávání, že regulační opatření státu budou sloužit jako nástroj cílevědomého zdokonalování společnosti. Nebudou.

Teorie informací

Neoklasičtí ekonomové pohlíželi na informace jako na něco, co je **„vně“** ekonomického procesu. Prostě informace si tak nějak žijí vlastním životem a jsou **„volným statkem“**. Buď informací **„je dostatečné množství a trh je dokonalý“** nebo informací **„není dostatečné množství a trh je nedokonalý“**. V tu chvíli se na scéně ekonomického dramatu objevil George Stigler a světu oznámil, že informace nepadají z nebes. Přichází historický výrok číslo 9: **informace je vzácné zboží**, kterého je omezené množství, protože **jeho získání vyžaduje náklady!** A to prosím pěkně nejen peněžní (mzda pracovníka, materiál a zařízení na pořízení informací atd.), ale také **časové náklady**. Čas totiž **je** vzácný faktorem (to už víte od G. Beckera, že). Jeho vyjádřením jsou **náklady obětované příležitosti** tzn. hodnota toho, co člověk obětuje, když na nějakou činnost vynakládá svůj čas. Čas věnovaný pořizování informací, mohl být věnován něčemu jinému.

Kolik informací bude jednotlivec nebo firma na trhu získávat? No přece tolik informací, kdy **náklady na pořízení informace budou nižší než výnos, který informace přinese**. Pokud pan Zvědavý bude muset zaplatit Kč 100 za informaci, která mu přinese výnos Kč 105, tak informaci koupí. Pokud mu náklad na informaci Kč 100 přinese výnos Kč 100, tak informaci nekoupí. Samozřejmě, že by pan Zvědavý mohl chtít být informován **„úplně“**. Jenže to by náklady na pořízení informací musely být **„nulové“**. Navíc by informace musely být úplně statické: **nesměly by se měnit v čase** tzn. nesměly by „stárnout“. Zkrátka a dobře pan Zvědavý nebude nikdy svoje informační požadavky uspokojovat úplně jako úplně neuspokojuje žádnou potřebu. Svůj omezený příjem bude rozdělovat mezi různé statky a **bude vždy nedokonale informován**.

Existuje jediný případ, kdy pan Zvědavý může být úplně informován. Důvodem je, že **jeho** náklady na pořízení informací jsou opravdu nulové. Totiž pokud je pan Zvědavý státním zaměstnancem, který má „informovanost“ jako živobytí. Náklady potom naprosto a zcela nese pan Radostný. V tomto unikátním a stále více rozšířeném případě je výnosem pana Radostného potěšení, že pan Zvědavý je zaměstnán jeho buzerováním.

George Stigler prostřednictvím teorie informací vysvětlil také proces vyjednávání, cenovou nepružnost a reklamu, volbu vhodného termínu dodání, vystávání front nebo hledání místa v nezaměstnanosti. Je jeho nehynoucí zásluhou, že ukázal na **informace jako na statek**, jehož **nedostatek není ukázkou nedokonalosti trhu**, ale naprosto dokonale zapadá do obecného rámce racionálního lidského chování. George Stigler dokázal, že rozhodování je nákladný proces, který je vždy prováděn s neúplným souborem informací a lidé hledají optimální míru informací případ od případu.

Teorie tržních struktur

George Stigler analyzoval trhy s omezeným počtem prodávajících (v ekonomické hantýrce oligopolní trhy), aby prověřil stabilitu kartelových dohod. Jeho závěry naprosto v základech zničily paranoidní představy o permanentní kartelové dohodě na trhu s omezeným počtem prodávajících. **Stabilita** kartelové dohody totiž **závisí na možnosti účastníků odhalit a následně trestat nedodržování** kartelové dohody. A tady nastává potíže. Jak kontrolovat dodržování kartelové dohody? Ale kdyby to bylo možné, tak jak trestat? Zkuste si představit, že by firma Spravedlivá vyrazila k soudu, aby se tam domohla potrestání firem Mizerné a Podlé kvůli neplnění kartelové dohody. Pokud by se taková soudní pře dostala na veřejnost, tak by kupující (pokud by se cítili poškozeni) přestali **u všech** firem: Spravedlivé, Mizerné a Podlé nakupovat kvůli tomu, že intrikují. Okolnost, zda-li je nebo není kartelová dohoda povolena zákonem je v tuto chvíli zcela lhostejná. Řešení mají v rukou výhradně zákazníci. Firma Spravedlivá by takovým činem spáchala veřejně harakiri.

Zkrátka a dobře kartel je naprosto **nesoudržný** a zcela **nestabilní** útvar. Plnění kartelových smluv lze velmi **obtížně vynutit** (jde-li to vůbec) a všichni účastníci jsou v neustálém pokušení kartelovou smlouvu porušovat. Mohou na tom zatraceně dobře vydělat na úkor účastníků, kteří kartelovou dohodu dodržují. Příklady jsou všude kolem nás. Za všechny např. ropný kartel OPEC, který nikdy nedodrží žádnou z uzavřených dohod ohledně limitů těžby nebo cen. Nebo politický kartel EU, který nikdy nenaplnil ani základní důvody vzniku kartelu: např. volný pohyb osob nebo služeb jsou v nedohlednu.

George Stigler byl v roce 1964 zvolen prezidentem „Americké ekonomické asociace“, což je poslední stupeň před metou nejvyšší – Nobelovou cenou za ekonomii, kterou získal v roce 1982. Svým celoživotním dílem povýšil mikroekonomickou teorii na nástroj k vysvětlení ohromného množství (nejen) ekonomických jevů, teorii cen povznesl na hlavní kořen ekonomické vědy a jeho teorie informací má silnou kontinuitu. Dokonce u odpůrců Chicagské školy. George Stigler se nesmírně zasloužil, že Chicagská škola překročila tradiční hranice ekonomie, ale přesto zůstával neochvějně věrný principům klasické a neoklasické ekonomie. Sám George Stigler o tom prohlásil: „**studium ekonomie nevyhnutelně vede k ekonomickému konzervatismu**“. Také proto bezpochyby zaujal místo na piedestalu hned vedle britského klasika J. S. Milla, jehož dílo mu bylo celoživotní inspirací.

Převzato z: Neviditelný pes - EKONOMIE: Ekonomický nepravdělník XIV. (5.3.2007)